

prema većoj cjelini

(uz radove cvite fiskovića o starim ljetnikovcima)

tonko maroević

Ne postoje u našoj literaturi iscrpna djela o pojedinim razdobljima; rijetke su sinteze po horizontali ili po vertikali, pa sitniji prilozi često padaju bez odjeka u tu prazninu te veoma malo doprinose diferencijaciji prostornog i vremenskog okvira. Posebnu važnost stoga imaju i djela što sakupljaju građu, koja se i po svojoj namjeni ne udaljuju mnogo od takozvane filološke metode, ali kod kojih, optimalno, unutar mase arhivskih podataka ima i povijesno-umjetnički relevantnih. Kako donose nove činjenice, često vrlo aktivno preoblikuju dotadašnja naša saznanja, a još su više zalag mogućeg potpunijeg pristupa umjetničkih djela prošlosti.

I ovi radovi Cvite Fiskovića bili bi po površnoj klasifikaciji sitan prilog, a svakako nisu sintetični već i po svojim metodološkim pretpostavkama. Niti površinska, niti izrazito dubinska vizura; širina je njihova prava dimenzija. Karakterizira ih posve induktivan pristup, što i ne bi bilo samo po sebi nešto izuzetno, jer je svaka monografija nužno induktivna, ali koji je u ovom slučaju omogućio da se osjete raznovrsne linije problema što se odovod granaju, odnosno koje ovamo uviru. Arhivski podaci i poetski tekstovi, opisi i interpretacije gotovo su u organskoj sprezi i nemoguće ih je bez opasnosti kidati ili slijediti pojedinačno. Ipak možemo pokušati izvući neke pravce izlaganja, više ukazujući nego prenoseći definicije, jer bi one van konteksta izgubile mnogo od onoga što je u njima implicite sadržano.

Da se ne bi zaboravilo i da se ne zloupotrebljava treba, odmah reći da su objekti ovih monografskih prikaza relativno mali (a osobito je Lucićev ljetnikovac iznimno malen i jednostavan: jednokatnica nerazvedenog unutrašnjeg prostora); i tu je znatna granica stilsko-arhitektonskih zaključaka; sve je ostalo u domeni kulturne historije, ali stalno upućuje na vezu tih dvaju područja.

Idemo prema kulturno-historijskom:

»Pustih grade, obrah luge.
I pod tiha vjetra hukom
Kladah začinke ove duge.«

99 Namjerno počinjemo natraške, stihovima koji su vremenski već daleko iza najvažnijeg razdoblja sta-

rije hrvatske književnosti i kulture uopće, stihovima koji su prostorno udaljeni od centra tog zbivanja, stihovima Jerolima Kavanjina, pisca našeg najdužeg i razglašeno najdosadnijeg spjeva. Kao da se ne možemo osloboditi parodijskog tona kada govorimo o autentičnosti kulture dalmatinskog ladanja ili općenito o punoći naše renesanse ili gotike ili baroka. Ti »dugi začinci« čine nam se (zastrašujućom) kulisom, kojima je taština zakrila nedostatak dubljih poticaja, realne zasnovanosti i ukorijenjenosti kulturnog življenja sredine.

Ne možemo (možda barem zasad) svjedočiti za čitav vremenski raspon od romanike do baroka u našim krajevima; međutim se slika Dubrovnika 15—16. stoljeća već dovoljno uobličila da o njemu možemo govoriti kao o sredini sa veoma definiranim kulturnim potrebama i raznovrsnim manifestacijama. Za to uobličavanje od velikog su značenja radovi Cvite Fiskovića, a naročito posljednji »KULTURA DUBROVAČKOG LADANJA« (Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu), objavljen u »Mogućnostima« br. 3, 66, i kao poseban otisak s arhitektonskim snimcima i bogatijim slikovnim materijalom u izdanju Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku.

Izlaganje podataka u ovoj radnji nema ujednačen tok. U početnom dijelu ocrtana je obitelj naručioca i sam Petar Sorkočević, čovjek neobične kulture i po dužetnosti. Uz ostale državne funkcije obavljao je i funkciju nadstojnika važnih radova na Kneževu dvoru, i crkvi sv. Spasa (a bio je i nadstojnik preuzimanja slike za ovu crkvu, stilski napredne za tadašnji Dubrovnik). To pokazuje da se razumijevao u graditeljstvo, i može se pretpostaviti važnost njegove uloge u oblikovanju svog ljetnikovca, za izgradnju kojeg je ugovorom 1518. vezao tako renomiranog klesara kao što je Petar Petrović. Kako je Petrovića smrt spriječila da izvodi radove, Sorkočević sklapa ugovor sa Silvijem Antunovićem iz Korčule, valjda najznačajnijeg centra klesarstva u to vrijeme, ali i ovaj radi svakako po njegovu nacrtu.

U drugoj je liniji opis i prostorna analiza ljetnikovca; uspostavljene su relacije s drugim ljetnikovcima i ustanovljena pripadnost osnovnom tipu sa po četiri

sobe i »saločom« na katu i isto tako dominantnom dubrovačkom gotičko-renesansnom stilu, a određene razlike od rimskih ili venecijanskih vila istog razdoblja. Objavljeni su natpisi, opisane freske i arhitektonska plastika, ocrtana njegova daljnja historija, a istaknuta posebno sljubljenost s pejzažem kao osnovna vrijednost. Preostali, veći dio rada od posebnog je kulturno-historijskog interesa. Minuciozno su sakupljena svjedočanstva o prisutnosti ladanja (i pejzaža) u cjelokupnoj dubrovačkoj kulturi. Tu su i izvori najraznolikiji: arhiv, klesane izreke, pisma i napisi stranih putopisaca, knjige i poezija domaćih pisaca. Iz svega se vidi dubina te veze i značenje ljetnikovaca u životu Republike, i u vrijeme njene snage i u vrijeme opadanja (i potresa), da se u jednom od njih završi pokušajem vlasteoskog puča-restauracije nakon Napoleonova osvajanja i pasatiističkim reminiscencijama Ive Vojnovića »Na taraci«. Mjesto velikih i apstraktnih riječi javljaju nam se individualne motivacije pojedinih vlasnika i graditelja, njihovo razumijevanje i uživanje, te OTIVM, citiran po Vergiliju, ne čini nam se više pozom. I ne treba govoriti o Arkadiji: mnogi su ljetnikovci podignuti velikim trudom i zalaganjem naručioca, a ponekima je u klici i praktičan razlog nadziranja ljetine i skupljanja plodova. Ipak, prema zaključku sve više se ističe bujnost i cjelovitost kulturne klime, pa su ljetnikovci, pored svojih izrazitih prostorno-pejzažnih vrijednosti, a u vezi s njima i spomenik jedne pune kulture, te radnja završava željom da potiče na njihovu obnovu, što ne možemo a da ne ponovimo.

Druga je radnja »LUCIĆEV LJETNIKOVAC U HVARU«, objavljena u »Analima Historijskog instituta JAZU« VIII—IX u Dubrovniku, a i u posebnom otisku. Objavljena je ranije od prve, ali se ipak odlikuje većom neposrednošću. Kako u njoj nije tako širok registar materijala, omogućena je veća vezanost za konkretan objekt i lakše praćenje činjenica.

Ponajprije je arhivskom građom osvijetljena djelatnost lokalnih graditelja i zidara i utvrđeno značajno prisustvo majstora iz drugih dalmatinskih mjesta i susjednih otoka. Istaknuta je činjenica da u rasponu od preko jednog stoljeća (od polovine 15. do pol. 16. st.), a koje vrijeme odgovara apogeju dalmatinskog graditeljstva, nije na Hvaru zapažena djelatnost ni jednog stranog majstora. A, s druge strane, u njemu rade poglavito Korčulani (i to značajnije zadatke nego što ih rade mjesni zanatlije), pa Dubrovčani, Bračani i graditelji iz mnogih drugih gradova i gradića naše obale, svjedočeći o regionalnom jedinstvu i povezanosti, o čemu ne govore samo arhivalije nego i interferencija stilskih karakteristika i motiva. (Kretanje mnogo kojeg od tih motiva u glavnim je

crtama naznačeno u omašnim fusnotama, a koje su i inače pokazatelj empiričnosti pisca).

Posebno je zanimljivo pratiti članove najznačajnijih kamenarskih radionica-porodica i njihov rad na Hvaru: bilo najslavnije, Andrijiće, čiji je rad arhivski potvrđen i vidljiv; bilo Bokaniće, čije je sudjelovanje na izgradnji gradske lože još u okviru hipoteze, ali prisutnost zajamčena; bilo Pavloviće, Karliće; bilo krug Živkovića, upravo utvrđen, a čijoj bi se djelatnosti, uz ostalo, mogla pripisati i izvedba Lucićeva ljetnikovca.

A nacrt bi vjerojatno bio djelo samog pjesnika. Ovu pretpostavku krije izlaganje Hanibalova života i njegove društvene djelatnosti, a i nesumnjiva paralela ambijenta ove vile s lirskim opusom Hanibala Lucića. A i to što je sličan slučaj kod ostalih ljetnikovaca o kojima je Fisković dosad pisao: Hektorović sigurno sam projektira i nadgleda radove, Sorkočević ugovorom obavezuje majstora da radi po njegovu nacrtu, a Gazarović na svom ljetnikovcu čak vlastoručno kleše.

Uvjeren u duboku povezanost izgradnje ljetnikovaca sa cjelokupnim duhovnim habitusom njihovih vlasnika (a, kako vidimo, često i projektanata), Fisković je potražio njihova pismena svjedočanstva. I doista gotovo je svaki od tih pjesnika i učenjaka pogdjegdje neposredno progovorio o svojoj potrebi i o svojoj saziviljenosti. Pa čitamo stihove izvučene iz često visokoparna i konvencionalna susjedstva, iz okvira prijevoda ili slobodne prerade, što nas iznenađuju svježinom; trebalo je otkriti te tangente pa da se i ova poezija vrati na stvarno tlo. A to je doživljaj veoma određena ambijenta, u kojem je sve, kako reče Hektorović, »obično i milo«.

Stihovi su također i osnovna dokumentacija o hortikulturnom izgledu vrtova ljetnikovaca. Pokušaj da se vrate mirisi i okusi, pokušaj da se naslute boje (i ne izgubi li se iz vida mjerilo, može se reći da je bez vrtnog rješenja, najneposrednijeg omotača teško razumjeti ciljeve i djelovanje ove arhitekture, kao što tek polihromija vraća puninu grčkoj plastici). I ovdje su stihovi bili dobar posrednik — mjesto hladne i grube rekonstrukcije primjerena naznaka. Mnogi od ovih stihova odavno nisu bili saslušani u svojoj prilici; o ambijentu, regiji ili o graditeljstvu u njoj govorilo se bez osjećanja tog šireg ishodišta. Tu je negdje pouka ovih radova. Važno je istaknuti da Fisković ne evocira, nego postavlja činjenice da govore. Ta temeljna suzdržanost omogućava da se predoče svi slojevi i njihovo vlastito pulsiranje. Katkad je rečenica pokrenuta sa malo patetike — neka to bude zamjerka. »Lucićev ljetnikovac u Hvaru« svakako je domet jednog načina pristupanja i može izazvati razgovor o granicama te metode.